

Sønderjydske Stednavne.

Nogle kritiske Bemærkninger.

Pastor **Hejselbjerg Paulsen**, Skrydstrup.

Det er vist med store Forventninger, at en Del af Aarbøgernes Læsere er gaaet i Lag med Læsningen af ovennævnte Værk. Hvem vilde ikke gerne eje og af og til bruge en Publikation, som gengiver alle Hjemstavnsens gamle og nyere Stednavne baade i Recension og Lydskrift.

En og anden har maaske ogsaa syslet lidt med en bestemt Egns eller Sogns Historie, og da kun de færreste har Raad og Lejlighed til paa egen Haand at excerptere Navnestoffet i Jordebøger og andre Arkivalier i København, Aabenraa og Kiel, har man ventet med Arbejdet, indtil S. S.¹⁾ var udkommen; thi her maatte man forvente at faa en udtømmende og videnskabeligt betryggende Udgave af det samlede Materiale. F. Eks. kan en Egns kulturgeografiske Skildring ikke udgives, forinden det samlede Navnestof er for Haanden.

Nu foreligger Materialet for Tønder og Aabenraa Amtsråds Kredse. Og man kan saa spørge: Hvad er Resultatet? Indfriede Værket saa de Forventninger, man med Rette kunde stille til et Arbejde, for hvis Grundighed, Stringens og videnskabelige Tilforladelighed en Del af vore bedste Navne var Garanter.

Lad mig sige det straks: Værket er paa væsentlige Punkter noget af en Skuffelse.

S. S. er ikke en enkelt Mands Arbejde, — man tænke paa H. F. Feilbergs Ordbog — og det er dets Skavank. Nu maa det dog tilføjes: Et Arbejde af den Art vilde vel overstige en Mands Tid og Kræfter. Naar ca. 100 Sognes Stednavne skal findes i Folkemunde, opsøges i ældre og nyere Arkivalier, skal stedfæstes, optegnes i Lydskrift, kommenteres og forklares m. m. — saa er det maaske nutildags en overmennes-

---

¹⁾ Saaledes citeres »Sønderjydske Stednavne» i det følgende.

skelig Opgave at give en Enkeltmand. Udstykses Arbejdet derimod, deles det imellem en Række Medarbejdere og Afskriverne, bliver det overkommeligt. Men til Gengæld faar det saa ogsaa et uensartet Præg, medmindre der findes en alsidig Begavelse, som kan tilrettelægge og kontrollere Arbejdet og give Værket et personligt Præg.

Jeg skal gaa over til at vise, paa hvilke Punkter, man som Læser føler sig skuffet.

Vil man se et Arbejde som S. S. efter i Sømmene, kan man vælge sig en bestemt Egn eller et Sogn, som man kender ud og ind, og hvor man fremfor alt kender:

- 1) De fremmede Kilder²⁾, d. v. s. det utrykte Materiale, særlig Jordebøger, Udskiftningsakter o. s. v. Stednavnene gengives her næsten altid i en stærkt fortystet Form, da Skriverne var landsfremmede, tysktalende Folk.
- 2) De hjemlige Kilder, Arkivalier, hvor Stednavnene findes optegnet af Sognets eller Egnens egne Folk.
- 3) Den levende Tradition paa Stedet.

Ud fra det Kendskab kan man saa bedømme Stednavneudvalgets Arbejde og Arbejdsmetoder.

Disse tre Steder finder man vore Stednavne. Enten er de skrevet af fremmede med fremmed Maal, eller af indfødte, i Sognet bosiddende Mænd, som talte Folkets Maal, eller de lever endnu i Folkemunde.

Disse tre Hovedkilder har Stednavneudvalgets Folk ogsaa været henvist til og har ogsaa benyttet dem. Nu er saa Spørgsmaalet: Hvad er Resultatet af deres Arbejde? Er S. S. en fuldstændig og historisk Stednavnefortegnelse?

For at besvare Spørgsmaalet udtømmende maa man »ud i Marken«. Som »Forsøgsmark« vælger jeg et Sogn, som jeg kender ud og ind, og hvis Historie jeg har arbejdet med i en hel Del Aar. Det er Ø. Løgum Sogn i Aabenraa Amt. Sognet

---

²⁾ Det trykte Materiale forbigaar jeg her. Det er nævnt af Prof. Skautrup i S. A. 1937, p. 268.

er rigt paa Stednavne, — der er maaske ikke et Sogn i Sønderjylland, der kan fremvise et saa anseligt Antal ældgamle Stednavne. Næppe noget Sogn i Landsdelen har et saa righoldigt Materiale, som er en hel Guldgrube m. H. t. Stednavne. Tallet paa Oldtidsminder har i gammel Tid været enestaaende stort, og vi har relativt gode Oplysninger om alt vedrørende Fortiden. Udskiftningen var allerede godt i Gang ved Aar 1700 — tildels paabegyndt længe før. En Del Jord er da allerede inddiget, og alle disse Jordlodder havde deres egne Stednavne. Her er altsaa et rent Eldorado for Stednavnesamlere.

Af de tre Hovedgrupper af Kilder maa den første 1) »de fremmede Kilder« betegnes som den mest upaalidelige og unøjagtige og derfor mindst værdifulde. Thi selv om man herfra kan fremdrage et ikke ringe Antal Stednavne af høj Alder, saa mister den delvis sin Værdi derved, at Stednavnene findes gengivet i saa stærkt fortystket Form og undertiden i en misforstaaet eller bevidst fordrejet Form. De vigtigste Kilder er: De gottorpske Jordebøger fra 1609 og 1704, særlig den sidste er af stor Værdi. Renovirte Landes Matrikul, 1642. Johs. Meyers Kort (og Jb.) over Aabenraa Amt 1641. Haderslev Amts Beskrivelse 1708. Udskiftningsaktstykkerne (og Kort) fra Slutningen af 18. Aarhundrede. Skriverne har været tysktalende, landsfremmede Folk. Langt vigtigere og værdifuldere er 2) »de hjemlige Kilder«, thi dels findes her langt flere Stednavne, men fremforalt er det her Folk af vort eget Kød og Maal, som taler til os fra Papir og Manuskript. Her maa Opgaven derfor være at opspore alt til sidste Blad. Thi hvad Sognets egne Folk har skrevet, de Former, de har brugt, er os uendelig mere værdifuldt end den landsfremmede Skrivers Misfostre. Hvem er Sognets egne Folk? Selvfølgelig de bosiddende Mænd, som kendte hver Sti og Mark, og som dog ogsaa i nogle Tilfælde paa en eller anden Maade har overleveret os deres Kendskab.

Var vore Forfædre end ikke meget skrivende, et og andet har de dog efterladt sig. Hvert Sogn havde dog i hvert Fald een skrivende Mand i sin Midte, nemlig Sognepræsten. Og derfor vil man i det store og hele finde rige Skatte — ogsaa Oplysninger om Stednavne — i hvert Præstearkiv. Sognepræsten var dengang i højere Grad end nu en bosiddende Mand, ofte var han ogsaa født i det Sogn, hvor han fik sin Tjeneste. Han var fra Barnsben fortrolig med Landskabet i alle dets Former og hele dets daværende Trylleri, hvor moderne Landbrugsteknik endnu ikke havde udsløttet Landskabets mangfoldige Former, som skabte et Utal af Stednavne og Naturnavne. Og disse Mænd talte vort Maal, og selvom de ogsaa undertiden benyttede Skrivekarlens Stil og Maal, saa massakrerede de dog ikke deres Markers Navne.

I. Den mundtlige Tradition.

Mens de to foregaaende Kilder har Tid til at vente paa, at en kyndig og interesseret Mand tager fat paa Arbejdet, er det paa højeste Tid, at denne Gruppes Skatte bliver hævet; thi hver Gang, et gammelt »stavnsbundet« Menneske dør, tager han sin Del af denne Viden med sig i Graven. Og vi yngre er daarligere Formidlere af Fortidens Skatte, som overgives fra Mund til Øre. Det skal nok vise sig, at vor Generation kun daarligt forvalter vort Folks Hukommelsesstof. Eventyr og Ramser, alt folkløristisk Stof, Sagn og Stednavne gaar til i disse Aar, hvis de ikke bliver optegnet. Det er derfor paa højeste Tid, at de reddes fra Forglemmelse, hvis det da ikke mange Steder allerede er for sent. Endnu lever der enkelte gamle, som kan nævne og stedfæste Hundreder og atter Hundreder af Stednavne, som om en Del Aar vil være glemt, hvis de ikke optegnes nu — ogsaa i Lydskrift — og stedfæstes, thi ellers er der intet Menneske, som ved, hvor de Navne hører hen.

Her er sandelig Brug for Stednavneudvalgets Arbejde. Og at det udføres nu, maa vi alle være taknemmelige for.

Men — er det Arbejde saa udført?

Lad os til at begynde med se nærmere paa den tredje Gruppe, »den mundtlige Tradition«. Den skulde kunne supplere de skriftlige Kilder, stedfæste Stednavnene og tilvejebringe en korrekt Lydskriftsoptegnelse af alle endnu kendte Stednavne.

Desværre er her en hel Del at kritisere, som det vil fremgaa af følgende (og kan her paa vises en Del Mangler ved Stednavneudvalgets Arbejde, saa er det dog for intet at regne mod det overfladiske Arbejde, man bliver Vidne til ved Behandlingen af de skriftlige Kilder).

1). Det levende Navnestof er ikke udnyttet nok. Blot et Eksempel: Alene ved Ejendommen, som kaldes »Hovslund Kro«,³⁾ findes følgende Stednavne, som ikke nævnes i S. S. Helledam, Graastén, æ Vaés, Povlskalgaard, Kukmandsager, Pinstold. Det er ikke min Opgave her at bringe alle oversete Navne for Dagen, jeg vil kun vise, at S. S. for dette Sogns Vedkommende er ikke helt fyldestgørende. Dette ene Eksempel paa ikke udnyttet levende Navnestof faar være nok.

2) Der savnes ofte en Stedsbeskrivelse, og Stednavnene er ikke stedfæstede overalt, og hvor det er sket, er det ofte forkert.

Professor Skautrup har i Sønderj. Aarb. 1937 p. S. 70 paa-talt Mangelen af en Stedsbeskrivelse af den Plet, Stednavnet er knyttet til. Det vilde nemlig i høj Grad have øget Arbejdets Værdi — særlig hvis det bruges til kulturgeografiske Under-søgelser — dersom de ældste og mest interessante Stednavne i S. S. kunde »ses«. D. v. s. det burde oplyses, om det er Krat eller Lund, Hede eller Mark, henholdsvis om det en Gang havde været Skov eller Sump, Kratbevoksning eller Vand. I mangfoldige Tilfælde kunde det uden Besvær oplyses udfra gamle Kort og Jordebøger.

---

³⁾ Forlængst nedlagt Kro, Navnet findes heller ikke i S. S.

Et enkelt Eksempel: Paa Ø. Løgum Mark er der et Areal paa ca. 25 Tdr. Jord, som kaldes Sønderbyk. Det bestaar af Ager og Eng og en lille Smule Egekratbevoksning. Det nævnes allerede i 1609 og er Ornum vel ogsaa tildels Stuffjord. Arealet er tydeligt gammel Skovbund. Paa Udskiftningskortet 1785 er der ogsaa afsat 3 større Krat; det kunde uden Besvær tilføjes. I hvert Fald vilde en saadan Note være af stor Værdi for en eller anden fremtidig Forsker. Endvidere: Det er samme Lokalitet som Johs. Meyers »Heisterdall«⁴⁾ 1641. Her har S. S. stedfæstet Navnet, men det er bare forkert. (Det er ikke den nordlige Del af Kjær, som S. S. oplyser, men ovennævnte Areal). Hos Meyer er der indtegnet Kratbevoksning, og der ses Skov enten paa en Del af Omraadet eller i hvert Fald umiddelbart op til det. Det kunde ogsaa godt bemærkes.

⁴⁾ Hvad selve Fortolkningen af Meyers »Heisterdall« angaar, burde maaske være nævnt, at Forleddet ogsaa kan være nedertysk Heister = Elster. Meyer har sikkert oversat det danske Stednavn, som kan have heddet Skadedal.

Heister er saa Hegester = Elster, altsaa Fuglenavnet Skade. — I Aabenraa anklages i 1705 en Mand, »er habe einen Heister geschossen«. — Er Stednavnet ikke oversat af Meyer, kan han jo ogsaa selv have kaldt det saaledes ved at se Skaderne holde til i Kratbevoksningen. Den Forklaring synes at ligge nærmere end Heister = ungt Træ, da Arealet — Ornum — for længst er under Kultur i 1641, og Heister, »ungt Træ« ikke fandtes.

Selvom min Kritik kun skal rettes mod Forarbejdet, som er for ringe udført, saa er der dog ogsaa en og anden Fortolkning af Stednavne, man kunde have Lyst til at anholde.

En aabenbar Fejltolkning er f. Eks. Stednavneudvalgets Konstruktion: Ugle eng. S. S. har følgende Navneformer 1641 Agelier-Heide, Agelier Acker, B 1781 Ogeleng, land, aueley Heide, B. 1784 Oegele, K. 1798 Øgeleg. Kiers Atl. Overleeg.

Med Undtagelse af sidste er de alle tyske Skrivers Former, de er altsaa af tvivlsom Værd.

Det skal indrømmes, at Formen Ogeleng (1781) i høj Grad frister øen til at fastslaa Stednavnets Text som Ugleeng. Men den samme Skrivers Form Aueley maatte dog mane til Forsigtighed, thi her kunde Forstavelen Over- jo ligge skjult. Mere værd end alle de tyske Former tilhøbe er Kiers Stednavn Overleeg (som S. S. har stavet urigtigt). Thi Marken hørte til Kiers Fødegård, og naar han staver Navnet Overleeg, saa maa Aueley foretrækkes fremfor Ogeleng. Forleddet er saa ikke Ugle-, men Over-. Tilbage bliver saa sidste Stavelse, som S. S. mener er -eng. Men da Marken er højtbliggende Agerjord midt i en sandet Hedestrækning, kan man roligt gaa ud fra, at her har aldrig været en Eng. Baade »Ugle« og »Eng« er Skrivebordsvisdom.

Endvidere: S. Ø. for Hovslund ligger en Lokalitet, som S. S. kal-

Paa Rovbjerg Mark, hvor der nu ikke mere findes et Træ, findes nogle Stednavne, som viser, at der engang har været Skov. Disse Stednavne burde have været stedfæstede i S. S. Skovager ligger Øst for Byen. Jb. 1704 har følgende Oplysning »Osten van dem Dorfe nach Haberschlundt«. Paa Meyers Kort 1641 ses endnu Skov der.

Fredskovbjærgager. Her er ligeledes en større Skovstrækning i 1641 (Fra Barlund til Arnbjerg). Den Slags Oplysninger vilde en og anden Læser glædes ved at finde i S. S.

3) Eksempler paa unøjagtig Stedsangivelse og Sammenblanding af to Stednavne.

Hovedformaalet med hvert Stednavns Bearbejdelse maa vel da være at fastslaa selve Navnet, Texten og Stednavnets Beliggenhed, eventuelt — hvis det er muligt, — bringe en fonetisk Optegnelse af den stedlige Udtale. At bringe en Fortegnelse over landsfremmede Skrivers Misforstaaelser og Mis-skrivninger af Stednavnet kommer saa først i anden Række. S. S. lægger desværre størst Vægt paa det sidstnævnte. Et af de vigtigste Stednavne paa Ø. Løgum Mark er Lokaliteten **Vojenshøj**.

Men det Stednavn finder man ikke i S. S.; skønt vi finder det i tre særdeles gode Kilder.

1) Meyer 1641: Woyerhugelstuff. (S. S. har oversat dette Stednavn). Det er et Stykke Stufjord 1 Td. og 24 Roder stort. 2) Pastor Brun⁵⁾ 1651: Voyenshøj. 3) Pastor Tode 1704: »Woyenshoyagger i Lund Skift«. Disse to Kilder angiver Stednavnets Archetyp og Beliggenhed (ca. 500 m S. for Ø. Løgum By).

der Rødeggaard. Af tyske Former har S. S. bl. a. Rotherhof. Og det lyder jo meget flot. Det er naturligvis fristende at antage denne Form for en Oversættelse af Rødeggaard; men her kommer atter den sagkyndige Kier i Vejen, idet han kalder denne Mark Rødggaard (S. S. har heller ikke citeret Kiers Form korrekt) og Roedgaard. Forstavelsen er uden Tvivl ikke rød men Roj, det er ryddet, opdyrket og indhegnet Jord, som jo kaldtes »—gaard«. (I Ø. Løgum: Humlegaard, Havregaard o. s. v. allerede ca. 1600).

Topografisk set er Lokaliteten det samme Sted, som Joh. Meyer i 1641 kalder Ray, altsaa — som ovenfor antaget —Roj.

⁵⁾ Sognepræst i Ø. Løgum 1641—1679.

Ovennævnte Kilde 2 og 3 har man overhovedet ikke kendt, Kilde 1 er benyttet, men med »Harefod«.

S. S. identificerer nu Vojenshøj med en Høj lige udenfor Byen (SV), som paa Kiers Atlas hedder Olufshøj (idag Wollshy). Fra Ib. 1609 har man en korrumperet Form for Vojenshøj. (Se S. S. Aabenraa Amt p. 158). Og S. S. tilføjer, at »der kan næppe herske Tvivl om, at de anførte Former hører sammen«. — Ved at se paa Meyers Kort (og Ib. 1704) kunde man let have forviset sig om, at man her har to helt forskellige Stednavne og Lokalteter foran sig. En Gravhøj S. V. for Byen (Volleshøj) og gammel Stufjord i Syd (Vojenshøj).

Jeg vil anføre endnu to Eksempler paa, hvordan ældgamle og vigtige Stednavne blandes sammen.

T i n g h ø j. Det ældste Stednavn, S. S. har, er Meyers Form Tinghuyacker, et Stykke Agerjord beliggende N. V. for Ø. Løgum By. Det er et højtliggende Terrain, nærmest et stort Bjærg. Foruden en Række Navneformer fra Jb. 1704 og Udskiftningssagerne, som vanskeligt lader sig stedfæste nøjagtigt, har S. S. to vigtige Navne fra Pastor Kiers Atlas over Sognet. Tinghøj og Tinghøj Agre. Men disse Lokalteter er lige V. for Byen, ca. 1 km fra Meyers Lokaltet. I Jb. 1784 skelnes ogsaa mellem Nørre og Søndre Tinghøj Agre. S. S. tilføjer saa »(Tinghøj) en Høj Vest for Ø. Løgum, ved Hærvejen, — antagelig det gamle Tingsted for Sdr. Rangstrup Herred.«⁶⁾ Hvis der kan være Tale om et saadant Tingsted paa Ø. Løgum Mark, er Tingstedets Beliggenhed vel nok Nord for Byen, hvor Meyer henlægger det, og hvor Terrainforholdene taler derfor. Tinghøj Vest for Byen er kun en nu næsten umærkelig Forhøjning i Jordsmonnet.

F ø l s h ø j. Ogsaa i dette Tilfælde har S. S. sammenblandet to Lokalteter og to Stednavne, fordi man har oversat to af Meyers Stednavne Fuellsig S. V. for Byen og Fellsшой N. for Byen Ø. Løgum og samtidig har oversat, at Meyer har to Lo-

⁶⁾ p. 144 (under Leerskov) henlægges samme Tingsted pludselig til R ø d e - K r o.

kaliteter. Da det saa volder Vanskeligheder at fastslaa Stednavnets Text, skriver S. S. »Formerne hos Meyer maa bero paa Fejlhøring« (!).

Mange flere Stednavne burde have været stedfæstet, saa at enhver Læser kan se, hvor de omtrent hører hen. Men maaske er det godt, at det ikke er sket, thi ingen Stedsbetegnelse er bedre end een, der er helt forkert. Saaledes betegnes *B o h o l t i Hovslund* — et Stednavn, hvert Barn kender — som beliggende Vest for Byen, det ligger i Øst. *P r e u s s e r m o s e* ligger f. Eks. ikke N. V. for Ø. Løgum, men N. Ø., *A a r e* ikke S. Ø. for Ø. Løgum men S. V., *S a v s e d a m* ikke S. V. for Løgum men S. Ø. Den Slags Oplysninger i S. S. er værre end ingenting.

En Del af disse Fejl kunde undgaas, dersom Kort og Jordebog blev grundigt læst.

Kalleshole (H. 1704 *Callis hold*) henlægger S. S. til Kløften, Kallesdal S. Ø. for Gjenner. Jordebogen 1704 nævner udtrykkeligt, at nævnte Lokalitet findes »in Heiselbiergpollschlag« d. v. s. V. ell. S. V. for Byen.

Et andet Eksempel: Under *B j æ r g u m* (Ø. Løgum) nævner S. S. f. Eks. en Mose, som S. S. kalder »Bjærgum Mose«. En saadan findes ikke paa Ø. Løgum Mark. Som Kilde har S. S. et Stednavn fra Jb. 1704 »Bierum Moes«. Navnelighed med Højnavnet Bjerrum (Jb. 1704 *Bierrom*, *Bierum*) faar saa S. S. til at henlægge Mosen til nævnte Høj, som ligger N. V. for Byen. Men »Bierum Moes« ligger, som Jb. 1704 udtrykkelig siger, »an Lehrschau scheide«, d. v. s. S. Ø. for Byen. Mosen har altsaa intet med Højen Bjærgum at gøre, men maa søges »ved Lerskov Skel«, og her ligger *B j ø r n m o s e* (Meyer 1641 *Biorn-Moer*, K. 1784 *Biern Moos*). Formen *Bierum* maa altsaa bero paa Skriverens Fejlhøring eller Fejlskrivning.

4. Lydskriftoptegnelsen mangler for mange Stednavnes Vedkommende.

Naar Professor Skautrup giver S. S. den Ros, at »man har sørget for at gennemføre en fuldstændig Lydskriftoptegnelse

af alle nu kendte Stednavne, hvad der i høj Grad øger Arbejdets Værdi«, saa er der hertil at sige, at det er der desværre netop ikke sørget for, i hvert Fald ikke for dette Sogns Vedkommende.

Fra Ø. Løgum By og Mark findes i S. S. — p. 144—158 — optegnet ialt 246 Stednavne; men der findes kun 95 gengivet med Lydskrift. Jeg kan uden Besvær gengive 140, og ældre Folk vil uden Tvivl kunne supplere dem betydeligt. Og det drejer sig vel at mærke om gamle, tildels ældgamle Navne. Thi af de 246 Stednavne naar ikke mindre end 199 tilbage til Tiden før Udskiftningen. (Hvortil saa endvidere kommer en lang Række Stednavne, som S. S. ikke har, fordi man har haft for ringe Kendskab til Materialet fra det 17. Aarhundrede). Af de 199 Navne kan 82 eftervises ca 1700 — ifølge S. S. — og 50 gaar tilbage til ca. 1640. Det sidste Tal kan — omend ikke fordobles — saa dog øges meget betydeligt. Det skal senere eftervises.

Men lad det nu være nok.

Det Hovedindtryk, den Læser, som kender Egnen, faar ved at se paa Stednavneudvalgets Behandling af den mundtlige Traditions Stof, er dette: Man er kommen lidt for let fra det.

II. De hjemlige Kilder.

For at kunne bearbejde »de fremmede Kilder«, — det store Materiale (Jordebøger, Udskiftningssager etc.), som ligger i København og Kiel — kræves vel ikke særlige Forudsætninger udover, at den, som bearbejder dem, kan læse og skrive, er pertentlig og samvittighedsfuld. Vanskeligere bliver Arbejdet unægteligt, naar det drejer sig om den anden Gruppe, »de hjemlige Kilder«, som er langt de værdifuldeste. Her kræves Findekunst og Taalmodighed.

Her slaar Registrant og lignende Hjælpemidler ikke til. Heller ikke Arkivembedsmændenes Venlighed og hjælpende Haand hjælper videre. Thi her maa man arbejde paa egen

Haand, taalmodigt søge, indtil man finder det Stof, som man skal have frem til sidste Blad. Her er vi ved Gruben, hvorfra Guldet (in casu: Stednavnene) hentes frem. Her er det allervigtigste Materiale, ikke de tyske Skrivers Misforstaaelser, men Sognets egne Mænds Optegnelser. Og det Stof maa være Grundlaget for Benyttelsen af de fremmede Kilders Navnestof. Og faas dette værdifulde Materiale ikke med, saa er Arbejdet ikke helt tilfredsstillende, og her maa man desværre straks slaa fast, at intet af det Materiale overhovedet er benyttet.

Det drejer sig om følgende:

- 1) Tre Tingvidner vedrørende Udskiftning af Hovslund Skov, 1546, 1554, 1574.
- 2) Pastor Knud Thomsens Fortegnelse over Jord, som tilhører Præstegaarden, ca. 1590.
- 3) Dennes Dattersøns, Pastor Knud Bruns⁷⁾ Fortegnelse over Jord, som er mageskiftet i Aaret 1651, her er mange og vigtige Stednavne.
- 4) Sammes overmaade vigtige Optegnelser: Designatio icke alleneste paa Præstegrunden offuer all Lügum Mark saavel Ottings oc Stuff-Jord udi all Indtecter, som udi indelucte Toffter — — — saavel offuer al Lügum Mark udi alle Indtecter (d. v. s. Vænge, H. P.) og udi indelucte Toffter. 1652—59.

Man har altsaa ikke set det eller benyttet det, skønt det ligger offentlig tilgængeligt — saavel som de fleste andre nævnte — i Landsarkivet,⁸⁾

- 5) Pastor Todes Fortegnelse over Jorder 1704. — Ogsaa her er en Mængde Navne, som ikke findes i Jordebogen af 1704.

⁷⁾ Knud Brun, født i Ø. Løgum 1611, Sognepræst sammesteds 1641—1679.

⁸⁾ Jævnfør Forordet til S. S. p. V. »Arkiverne er blevet gennemgaaede og deres Bestand — af Kort, Jordebøger, Udskiftnings-sager m. v. er blevet registreret.« (!)

- 6) Pastor Peter Kiers Topografi over Ø. Løgum Sogn. Manuskrift. Et rent Fund m. H. t. Stednavne. Skrevet 1820—22.
- 7) Sammes Ø. Lygum Sogus Historie.
- 8) Sammes »Ø. Lygum Menigheds Annaler I—X.«
- 9) Sammes Atlas over Ø. Lygum Sogn, opmaalt og tegnet ca. 1813—21, indeholder 54 Kort over Sognet.

Pastor Kier har selv tegnet Kortene efter sine egne Opmaalinger. Det tilføjes, at han var selv født i Sognet, (1771), var Præst der i 32 Aar og kendte Sognet ud og ind.

Jeg gad vidst, om noget andet Sogn i Danmark har et lignende Materiale at fremvise!

Stednavneudvalgets Folk kender intet til 1—8, og 9 — Kiers Atlas — er benyttet i en tarvelig udført Copi, som vrimler med Fejl. — Eller, — hvis den benyttede Copi er nøjagtig, — har man ikke kunnet tyde den.

En Kendsgerning er, at Kiers Stednavne er gengivet i korrumpet Form, og alle disse forrykte Former møder man saa som Gengangere i S. S.

Maa jeg her som en af Kiers Efterkommere højlydt protestere. Kier var ikke nogen Sjuskepeter, saadan som S. S viser os det. Kier kendte sit Sogn! Jeg forventer, at Stednavneudvalget i Forordet til S. S. fjerner den Plet, som her er sat paa hans Minde. Kier var selv uhyre pertentlig og samvittighedsfuld, — hvorfor skal han saa skamskændes?

At det ikke drejer sig om Smaating og Petitesser, vil følgende vise:

Kiers Atlas har	og ikke som citeret i S. S.,
Skyttervad	Sayttervad
Brændbøg	Brandbøg
Slevsholt	Flevsholt og Flesholt
Hjorthoel	Hjortfoel
Sønder Napseng	S. Nakseng
Ornum	Ørnum
Magaleneng	Magalereng

Eskjær	Eskjär
Døhnekjær	Dohnkier
Frereketoft	Frereketof
Herzensbjerg	Herisnsbjerg
Skellavel (Æbletræ)	Skellavej
Skyttergaard	Skytterdam
Havsletbjerg	Stavsletbjerg
Kræmerlund	Kramerlund og Kræmerland
Gosen	Gosin
Pajtoft	Pattoft
Humleslette	Humleslatter
Kæmper Kister	Kæmner Kister
Fjerremandsholt	Fjerremandshøj
o. s. v.	

Desværre har man ogsaa her oversat en hel Del Stednavne paa Kiers Atlas:

Fra Ø. Løgum Bymark mangler i hvert Fald — en nøjere Gennemgang vil sikkert finde flere — følgende af Kiers Stednavne:

Hohlhy¹⁰⁾.

Hohlhy Mose¹⁰⁾.

Degnetoft.⁹⁾ (findes ikke i S. S.).

Fra Hovslund: Hejsellyk,⁹⁾ Skiveeng,⁹⁾ Nørreballe, (Gade i H.; mangler under Bebyggelsesnavne) Hyrdeeng¹⁰⁾ Gamle Lykke, Tartarbjerg¹⁰⁾ (Sagn om en Tartar, dræbt i 1659), Mayeskifte,⁹⁾ Svinrod,⁹⁾ (N. Ø.) og Snorhave⁹⁾ (Ø.) Hestehave (Ø).

Fra Gjerner Mark mangler af Stednavnene fra Kiers Atlas i hvert Fald følgende: Lod, Kirkeland, Kirkesti.

Fra Tyrholm Mark har S. S. siger¹⁾ og skriver 8 — otte — Stednavne, alle fra Kiers Atlas; men Kiers Atlas har desuden følgende 10 Stednavne: Skovdal Mose, Skovdal Agre, Flye, Kirkevej Agre, Tyrholm Kjær, Jarupvejs Agre, Vandsted Agre, Lasses Høy, Himmerig, Himmerigs Krog og Saider Aas.

⁹⁾ mangler helt i S. S.

¹⁰⁾ S. S. har kun tyske Former.

Fra Leerskov Mark findes ikke et eneste Stednavn fra Kiers Atlas, skønt der er ca. 20.

Disse Eksempler paa Benyttelsen af Kiers Atlas faar være nok. De viser tydeligt nok, at S. S. er et overfladisk Arbejde.

En anden meget vigtig Kilde til vore Stednavne er Nordslesvigs gamle Kirkebøger, af hvilke nogle naar tilbage til hinsides 1600 (Aastrup, Starup og Hjordkjær). Vore gamle nordslesvigske Kirkebøger indeholder ogsaa en hel Del Stednavne, som absolut burde excerperes. — Jeg skal ikke trætte den ærede Læser med mange Eksempler paa Stednavne fra denne vigtige Kilde, men da ikke en eneste Kirkebog er benyttet — saavidt jeg kan se — kunde jeg have Lyst til at nævne blot et Eksempel paa, hvordan selv en Kirkebog i et fjernt Sogn kan give os en værdifuld Oplysning om et Stednavns Udtale i Ø. Løgum Sogn. I Aastrup Kirkebog staar der under 2. Søndag p. Tr. 1610 »Fui Grarup dum Mgr. P. dui Erii Brunonis nuptiis Løium interfuit.« Magister Paul i Starups var med til Pastor Erik Bruns Bryllup i Ø. Løgum, derfor prædikede Aastruppræsten i Grarup.

Dette ene Stednavn Løium er vigtigere end et Dusin forty-skede Navne fra Jordebøgerne, thi det viser, at den nuværende Udtale af Løgum har været den samme i 1610. Dette Stednavn mangler selvfølgelig i S. S.

Bynavnet Løgum staves ofte omkring ved Aar 1700 Loy m (Ø. Løgum), men derom tier S. S.

Mange Gaardnavne i Løjt Sogn er enten ikke nævnt i S. S. eller citeres efter en saa daarlig og upaalidelig nyere Kilde som Dörfers Topographie 1805.

Elsenstræer. S. S. nævner f. Eks. som ældste Kilde Dörfers T., som har Formen Elsirtreor; men Kirkebogen og Fladstenerdagbogen (1606) har den rigtige Form.

Jacobsgaard, Hellet, Vostoft o. fl. a. citerer S. S. ligeledes efter Dörfer som ældste Kilde. Og da man ikke har benyttet Kirkebogen, og desuden har leveret halvtudført Arbejde ved Benyttelsen af Meyers Kort 1641, oplyser S. S. ikke Læ-

serne om, at disse — og en hel Del andre Bebyggelsesnavne er langt ældre.¹¹⁾

Da man altsaa, som her paavist, har overset eller ringeagtet »de hjemlige Kilder« og kun holdt sig til de fremmede Kilder og deres fortyskede og misforstaaede Navnestof, saa er Resultatet det, at man alene for Ø. Løgum Bys Vedkommende helt har overset 30 Stednavne fra det 17. Aarhundrede. De findes ikke i S. S., og en Mængde andre Stednavne findes fra langt senere Tid i en stærkt korrumpet Form. De egentlige og danske Former for Stednavnene findes ofte ikke i S. S.

III. De fremmede Kilder.

Hvad saa de fremmede Kilder? Her maa det fuldkomne dog vel være naaet, tænker man. Thi her behøver Udvalgets Folk da ikke at rejse ud paa Landet eller bemøje sig til Landsarkivet, Kilderne findes jo i selve Hovedstaden (og i Kiel).

Her er udført et stort Registreringsarbejde; men det er desværre det mindst værdifulde Kildemateriale, man har anvendt denne Omhu paa. Thi de samtidige og tildels ældre danske Navneformer fra de hjemlige Kilder har den, der benytter S. S., større Interesse af at se end de tyske Skrivers Navnestof. Men ogsaa de fremmede Kilder, og tilmed meget vigtige Kilder, er man undertiden gaaet henover paa en overfladisk Maade.

Et særligt graverende Eksempel skal nævnes:

En Del af Læserne af dette Tidsskrift kender sikkert noget til Johs. Meyers Kort over Aabenraa Amt fra 1641, et af vore vigtigste topografiske Aktstykker. Det er en stor Samling Kort, et over hver Landsby i det daværende Aabenraa Amt. Kortene — og en Slags Jordebog, en Fortegnelse over hver Landsbys Jorder, Stufjord, Enemærker og Ornum — har selvfølgelig og-

¹¹⁾ Fra Meyers Kort har man f. Eks. »glenkt: Helledt (Hellet), Westtofft (Vostoft), Westertoft (to nu forsvundne Gaarde).

saa en Mængde Stednavne, de er stærkt fortyskede, men da Stednavnene er optegnet for ca. 300 Aar siden og findes stedfæstede paa Kortene, er disse Kort af største Betydning.

Hvis en af S. S.' Læsere f. Eks. ønsker at se den tidligere Landsby Lerskovs Stednavne (Landsbyen blev ødelagt i Svenskekrigen), vil han med stor Forundring lægge Mærke til, at S. S. har ikke et eneste Stednavn fra Meyers Kort. Meyer anfører paa sit Kort over Lerskov Mark 26 Stednavne, og da ikke een af Meyers Former findes i S. S., er Kortet altsaa ikke benyttet. Det er desto mere beklageligt, da Meyers Kort for Lerskovs Vedkommende er vor eneste ældre Kilde, og Meyer har overleveret os mange højst interessante Stednavne. Heller ikke Meyers Sognekort over Ø. Løgum Sogn er benyttet. Det kan paavises, at ikke eet Stednavn er nævnt herfra, ingen fra Lerskov, ingen af de Stednavne, som kun findes paa Sognekortet.

F. Eks. Dinghuy	(Rovbjerg)
Tornbrugkeng	—»—
Holltorn, Jarup	(hvor Bykortet har Hollthum)
Wethacker	—„—
Hausterlück,	Hovslund
Eskier Acker,	—„—

Det er ikke alene Meyers Kort over Lerskov, man har overset, Kiers Kort er for denne Gaards Vedkommende heller ikke benyttet. Ikke eet af Kiers Stednavne fra L. findes i S. S. skønt baade Meyers og Kiers Kort anføres som benyttet Materiale. Da mange af Stednavnene paa Lerskov Mark er af stor Vigtighed, og da ca. Trediedelen af dem mangler i S. S. — alle fra 17. Aarh. — følger der som Tillæg til denne Artikel »Tilføjelser og Rettelser til Stednavnene fra Lerskov Mark i S. S.«.

Men det anførte Eksempel paa Stednavneudvalgets overfladiske Benyttelse af Meyers værdifulde Materiale er desværre ikke det eneste, en Anmelder har at kritisere. Fra de af Meyers Kort og Jordfortegnelse, som man har benyttet, har man f. Eks. ikke faaet alle Navne med, og man har navnlig ikke al-

tid set de vigtigste og værdifuldste Navneformer.

Johs. Meyer var Kartograf og ikke Stednavnesamler, og derfor kan i og for sig ingen bebrejde ham, at han ikke lægger Vægt paa at fastslaa et Stednavns Tekst og Skrivemaade. Man finder f. Eks. jævnlig hos Meyer flere Skrivemaader, undertiden ogsaa foruden en dansk Form en tysk Oversættelse af Stednavnet. Det skal derimod bebrejdes Stednavneudvalget, eller den, der har Ansvaret for de underordnedes Arbejde, at man ikke har sørget for at faa alle Meyers Navneformer gengivet i S. S. Og navnlig maa det paatales, at man undertiden kun anfører Meyers fortyskede Form og ikke samtidig hans tilsvarende danske Stednavneform. Den sidste er dog langt den betydningsfuldste. I hvert Fald burde man have bemærket dette Fænomen og have oplyst Læseren derom. Ingen af Delene er sket i nogle Tilfælde. Det er næsten utroligt, at Afskriverne ikke har set Meyers danske Navneformer. Lad mig atter her nævne Eksempler:

Sydøst for Ø. Løgum (og ikke — som anført i S. S. — Sydvest) ligger et Engdrag, som endnu kaldes Savsedam. Johs. Meyer fortysker det til Scherdam, idet han oversætter Saks = Schere. Denne Form findes i S. S. Men han kalder ogsaa det samme Areal ved dets danske Navn Sause-dam, som ikke findes gengivet i S. S. En Læser af S. S. har unægtelig mere Interesse af at finde Stednavnets Archetyp end at stifte Bekendtskab med Meyers Oversættelseskunst. Stavemaaden Sausedam (1641) viser, at Udtalen idag er uændret. Fra det 18. Aarh. meddeler S. S. en Del korrumpere Forme, som skyldes de tyske Skrivere. Derfor er Meyers danske Form fra 1641 saa vigtig. Men den har man altsaa ikke nævnt.

Lige Nord for nævnte Lokalitet ligger Savsetoft, som Meyer baade kalder Schertoft (jfr. ovenfor) og Sausetoft. S. S. har atter her kun Meyers tyske Oversættelse og ikke den oprindelige danske Form. For dette Sted-

navns Vedkommende burde den endnu ældre Form Sauerstoft (ca. 1590)¹²⁾ ogsaa være nævnt. Og man kunde ogsaa godt have tilføjet en Bemærkning fra Jb. 1704, at i Savsetoft laa tidligere Præstens Fiskedam, »so aber vor vielen Jahren Her wüste gelegen«. Stednavnet Brunstoft (Meyer 1641 Bruunstoft), som Meyer har stedfæstet Nord for Ø. Løgum (Øst for Pajtoft), findes overhovedet ikke i S. S. Enkelte andre er ogsaa overset. (F. Eks. Scheggisloge, Fuellsig, Fellshoy, alle paa Ø. Løgum Mark. Fra Rovbjerg Mark Muncktoft og Kirchenacker.

»Vore Marknavne har gennemgaaende et noget yngre Præg end Bebyggelsesnavnene, og det er ret sjældent, at vi kan føre Naturnavnene langt tilbage. Dette beror dog muligvis paa Kildernes Utilstrækkelighed«, skriver Prof. Skautrup i Sønderj. Aarb. i en Anmeldelse af S. S. Ja, muligvis. Men — som ovenfor vist — kan det altsaa skyldes en helt anden Aarsag.

Bebyggelsesnavnene.

Mens ingen vil forlange, at alle Naturnavne skal kunne findes og optegnes, maa en Læser dog vel gaa ud fra, at saa godt som alle Bebyggelsesnavne findes i S. S. Men ogsaa for disse Navnes Vedkommende viser S. S.' Brist sig. Det hele præges af et for ringe Kendskab til Kilderne og for ufyldestgørende Studier i Marken.

»Kaadnermark« er f. Eks. ikke Gaarde i Ø. Løgum, men nogle Marker, som ved Udsiftningen blev tildelt Kaadnerne. Det er altsaa ikke et Bebyggelsesnavn. Kobbelgaard (Gjenner) har intet med Kobbel at gøre, men er simpelthen et Familienavn. Gaarden er bygget ca. 1910. Gjenner Kro er ikke samme Kro som Lyngtoft, men to helt forskellige Kroer, Lyngtoft er langt yngre, og er bygget ca. 1760.

Gaardene: Brunsgaard, Bjerggaarden og Fogedgaarden, som anføres efter Trap, er ældgamle Gaardnavne. De gaar i hvert Fald tilbage til 1700. Man har overset følgende Navne:

¹²⁾ Knud Thomsens (Canutus Thomae) Jordfortegnelse.

Gjenner: Fogedgaarden, Ridefogedgaarden (her boede henholdsvis Sognefoged (over Aabenraa-Bønderne) og Ridefoged (Sognefoged over Haderslev-Bønderne) i Aarhundreder. Herregaarden, Gyndtgaardene, Bundgaard, (Kiers Top. 1822 og Kirkebogen 1700).¹³⁾ Man burde ogsaa have nævnt, hvornaar Gaardene Østergaard (eller Skov, Kiers Top.) Møllergaard, Smedegaard og Skelkjær var udflyttet, den første 1762, de andre 1777 (Kiers Top.), Hovslund. Her mangler den interessante Stavemaade Hauvesslunt (Tingsvidne 10. Juni 1546). Desuden: Hjulerhusene (Barlund), Graastenergaardene (disse Gaarde hørte under Graasten, senere under Aarup Gods), æstenpikkens (Kiers Top).

Skyttegaarden. S. S. anfører som Kilde Schrøders Topografi — men Navnet er ældgammelt. Her boede Skytten, som havde Opsyn med Vildtbestanden i Hovslund Skov (Jb. 1609).

Ø. Løgum: Haderslevgaardene (Kiers Top.) 4 Gaarde, som tidligere hørte under Haderslev Amt, endvidere e Fattedgaard, eller e Arbejdsanstalt.

Fra Lerskov burde anføres Bebyggelsesnavnet Kalledal Mølle. Ejeren nævnes 1615, Stedet kaldes »øde« i 1645. Meyers Kort over Lerskov Mark 1641 angiver Stedet, hvor Møllen har været, ved Tilføjelsen Vestigia Mamuhlen.

Historiske og arkæologiske Bemærkninger til Stednavnene i S. S.

Det skal indrømmes, at Stednavneudvalgets Arbejdere for mange Stednavnes Vedkommende har søgt at levere mere end det rene Registratur. Gode og værdifulde Oplysninger findes her og der; og dog maa man sige, at det kunde være blevet noget helt andet, hvis blot man havde brugt de rette Kilder. S. S. kunde have leveret ligefrem interessant Læsning, og S. S. havde været en Guldgrube for Historikere og Arkæologer, dersom man

¹³⁾ Christianshavn (ved Gjenner Strand) Tradition og Danvirke 1859, Nr. 157.

havde givet sig bedre Tid til Arbejdet, havde udskudt Trykningen nogle Aar og i Stedet for havde faaet Forarbejdet grundigt udført. Som Undskyldning bør maaske tilføjes, at Opgaven vilde være bleven uoverkommelig, da S. S. jo ikke beskæftiger sig med et enkelt Sogn, men med samtlige Sogne i Nordslesvig.

For nogle Stednavnes Vedkommende havde det været Stednavneudvalgets Pligt at tilføje i hvert Fald de allernødtørftigste historiske og arkæologiske Bemærkninger. Lad mig atter her nævne nogle Eksempler.

Skibssætningen Danebrogsskibene. Ingen har hidtil vidst, hvor denne allerede før 1800 forsvundne Skibssætning egentlig laa (paa Gjenner Mark). En Læser, som nu slaar op i S. S. i Haab om der at finde Stedets Beliggenhed, faar at vide, at »Trettensten synes at være identisk med det Sted, hvor Dannebrogsskibene stod, og det er vel sandsynligt, at der i Udskiftningstiden har været 13 Sten tilbage af denne Skibssætning, og at dette har givet Anledning til Navnet«. Det er ikke rigtigt. Kiers Kort viser, at »Trettensten« ligger langt fra det Sted, hvor Skibssætningen i sin Tid fandtes. Dannebrogsskibene laa — ifølge Kier, vor eneste kompetente Kilde — Øst for »Madskov«. »De stod paa den nørre Side af Vejen i næste Lykke ved Havet, som tilhører Chr. Smed paa Gaarden Nr. 38 B.« En saadan værdifuld Oplysning burde selvfølgelig nævnes i S. S. Saa kunde man spare sig de andre Gisninger.

I Kiers Topografi over Ø. Løgum Sogn findes en hel Del Stednavne og Bemærkninger til samme, som burde have været med i S. S. Man har jo, som tidligere paavist, slet ikke benyttet Kiers Topografi. Følgende Smaabemærkninger burde være nævnt. (Kiers Topografi pag. 202—204). **Knivsbjerg.** »— — — dets Top ligner en Gravhøj«. **Blakkesbjerg.** »3 Smaahøje, næsten ganske ødelagt«. **Nedre Boksbjerg.** (Stednavnet mangler i S. S.). »Nær Boksbjerre synes at have indeholdt et Offeralter«. **Nørremark.** »En Forhøjning uden eget Navn, har 3 opretstaaende Stene, Dækkelen er afvæltet«.

Troldb j e r g og lille Troldb j e r g, »uberørte Gravhøje«. Hø j e n p a a F a a r e m a r k e n »æ H y a a e F a a r m a r k, e t B e g r a v e l s e«. A g b a l l e »er liden. Et Kammer af Stene, 7 Alen langt, ved den ene Ende 2 ved den anden 1 Alen bredt«. P æ n g s h ø j »omkring hvilken nogle Stene«.

En Del N a v n e p a a G r a v h ø j e findes heller ikke i S. S. Fra Rovbjærg Mark f. Eks.: Tyskenshøj, Sværdhøj og Vaalbjerg (Kiers Topografi). Endvidere burde Johs. Meyers Bemærkning til Rolandsmose (Leerskov) have været nævnt. Han skriver paa sit Kort over Leerskov Bymark (1641) følgende: »Auff welchem vor undenklichen Jahren 18000 man in Kriegszeiten erschlagen«.

Men S. S. bringer jo ikke et eneste Stednavn fra Meyers Kort over Leerskov, og da man altsaa næppe har set det, har man følgelig ogsaa overset den Bemærkning.

»H o v s l u n d S t e n e n« (Runestenen) burde være stedfæstet. Ingen nulevende kan med Bestemthed sige, hvor den har staaet. Men den findes nøjagtig afsat paa Kiers Kort. (Og Maalene findes ogsaa.) Johs. Meyer har følgende Bemærkning paa Kortet over Hovslund: Rohnstein, drauff diese Buchstaben gehawe. Læseren vilde sikkert være taknemlig for saadanne Notater.

B o r h o l t, et stort Enemærke i Hovslund Skov (tidligere Skov, de sidste Skovhoveder fældedes ca. 1880). Her burde S. S. oplyse, at Hovslund Skov, med Undtagelse af nævnte Enemærke, blev udskiftet 1554 (Tingsvidner 1554, 1546, 1574).

Af Navneformer fra før 1700 har S. S. Jb 1609: Barholtz og Meyer 1641: Baerholtz, men ikke de langt vigtigere: Burholt (Tingsvidne 1546) og Burholt (1554).

H ø j e n e s N a v n e. Man kunde ønske, at ogsaa de Stednavne, som er knyttet til Oldtidsminderne, havde faaet en mere fyldestgørende Behandling i S. S. For de fleste af disse Navne kender S. S. kun tyske Kilder. Naar Schrøder under Udarbejdelsen af sin Topografi har kendt (og maaske benyttet) Kiers Manuskripter, s a a b u r d e S. S. f ø r s t o g f r e m-

mest have udnyttet denne vigtige Kilde. Men S. S. nøjes med at gengive Kiers Stednavne i Schrøders fortysskede og undertiden urigtige Form! Hvorfor dog nøjes med sekundære — og tilmed unøjagtige — Kilder? Schrøder har altid -hoi og -berg, hvor Kier har de danske Former. Men værre er, at Schrøders Topografi har en Del aabenbare Fejl, som gaar igen i S. S., uden at den primære Kildes Navne nævnes.

Fra Rovbjerg Mark kan som Eksempel nævnes følgende Navne paa Høje, som S. S. citerer efter Schrøders Topografi:

Schrøder: Avnbjerg	Kier: Arnbjerg
» Saihoi	» Sajthøj (søndj. Sadde = Græstørv)
» Sverthoi	» Sværdhøj
» Tykenshøje	» Tyskenshøj

Af Schrøders Fejlskrivning (eller Fejllæsning) Sverthoi konstruerer Stednavneudvalget saa Sortehøj; men det egentlige Højnavn Sværdhøj — Verbet sværge? — findes ikke i S. S. Der findes imidlertid Syd for Byen en Høj, som paa Kiers Atlas kaldes Sortebjerg; men den er forskellig fra Sværdhøj (Schrøder Sverthoi), den har S. S. ogsaa oversat. For Tyskenshøjs Vedkommende har S. S. ogsaa kun de fremmede eller sekundære Kilder.

Et sort Punkt er ogsaa Stednavneudvalgets Behandling af Vej- og Stinavne.

Vi ved saamænd ikke for meget om vore gamle Vejnet, og den Læser, som søger Oplysning herom i S. S., maa være forberedt paa Skuffelser.

Følgende Vej- og Stinavne fra Ø. Løgum er ikke nævnt, skønt en Del findes i Materiale, som S. S. anfører som læst.

Leerskov Mark: Heerwegh zwischen Tundern und Haderscherben. Meyer 1641.

Gjenner Mark: Gjenner Kirkesti, Kiers Atlas og Tradition.

Postvejen, Kiers Top.

Gammel Landevej, nu en Markvej, Øst for Chausséen.

Tørningvej, S. S. har den under Hovslund, men nævner den ikke under Gjenner. En Del af Gjenner hørte under Haderslev Amt, og disse Gaarde forrettede Hovtjeneste paa Gaarden Tørning. Tørningvej er altsaa den Vej, Hovbønderne benyttede for at naa til T.

Hovslund Mark: Hejselbjerg Stæet (Stente).

Hagens Kirkesti, Kier fører den tilbage til ca. 1500.

Ø. Løgum Mark: Begge Lundveye, Brun 1651.

Tingvej. Tode 1704.

Gram- eller Ribevej, Lille Alfarvej, Kiers Atl. og Top.

Bollerslev Sti, Tradition.

Navnet stammer fra, at fire Kaadnere i Ø. L. — som hørte under Haderslev Amt, Bollerslev Fogderi — skulde gaa med Øvrighedsbreve til Bollerslev, de benyttede denne Sti, som gik over Andholm.

Rovbjerg Mark: Mølle- eller Tøndringvej,¹⁴⁾ Privat Skifte i Udskiftningssagerne. Vejen gik Syd om Kopsholt og over Horsbyg til Hellevad, Rovbjerg Bønder havde Møllepligt til Hellevad Vandmølle. Derfor kaldtes den ca. 1700 Møllevejen, og samme Vej har været benyttet ved Rejse til Tønder.

Kopsholt Vej (ved Strandelhjørn Skov), Meyer 1641 Kopsholtz-weg.

Koldvej (Meyer Kalteweg) nævnes, og det tilføjes, at Vejen gik over Rovbjerg. Nej, den gik langt Syd om R., berører kun den yderste Del af Rovbjerg Mark.

Nu har jeg for mit Fødesogns Vedkommende set S. S. efter i Sømmene, hvis Folk fra andre Egne af Nordslesvig naar til samme Resultat, var det vist bedst for begge Parter — Udgivere og Læsere —, dersom man havde ventet lidt med Værkets Udgivelse.

Thi ser man hen til de paapegede Mangler, og lægger man dertil de mange Unøjagtigheder og den noget overfladiske Be-

¹⁴⁾ Paa Meyers Kort betegnet som Via regia.

handling af Kilderne, saa kan jeg ikke skønne rettere, end at Værkets Udgivelse maa anses for forhastet.

Man vil sikkert før eller senere blive nødt til at udgive et Tillægsbind, hvor i hvert Fald alle gamle, oversete Navne findes.

At det bliver nødvendigt, vil Læseren forstaa ved at se følgende:

Tilføjelser og Rettelser til »Sønderjydske Stednavne«.

Fortegnelse over Stednavne paa Leerskov Mark.

S. S. har 55 Stednavne, p. 142—144.	Tilføjelser og Rettelser. (Alle disse Navne mangler i S. S.)
Balkmose, udateret.	Balkmose, Kiers atl N. Ø.
Bjærg, Jb. 1704 Berg.	Die Bergen, Meyers kort 1641. V.
— — — (d. v. s. mangler).	Dybvadeng, Kier, Duepwaeng, Meyer 1641
Engdam	Engdam, Kier.
T. M. Engeldamm.	Engdam Holme, Trad.
— — —	
Gammeldam, T. M. Gammeldamm.	Faarebroen, Trad.
Højager, Jb. 1704 Hoiacker.	Gammeldam, Kier.
	Hoyemacker, Westerhoyem, Meyer 1641.
Kalles Staldmose, Jb. 1704	Kallesdal
Callis Stal Moes	Kallisdall, Meyer 1641.
	Kallesdal, Kier.
	Kallesdal Mose, Kier.
Kær, T. M. Kier.	Kjær, Kier.
Krat, Jb. 1704 Lehrschau Krat	Legerschaw Krat, Meyer 1641.
T. M. Krat.	Nørre Krat, Tr.
	Kratagre, Kier.
	Krathede, Tr.
Langsig, T. M.	Langsig, Kier.
Lavmose, Meyer 1648 Low Moer	Lewmoer, Meyer 1641.
T. M. Lawmooshede	Lewhuy Moer undt Heide.
Lergravagre, T. M. Leeregravager.	Lergravager, Kier.
— — —	Lynghjerg, Kier.
Mykær, T. M. Mykier	Muykier, Meyer 1641.
— — —	Mykjærlyk, Tr.
Mykær Bjerg, Jb. 1704 Mökierberg	Muykierholm, Meyer 1641.
og Moikierberg	Mykkerhjerg, Kier.
Nørrekær, Jb. Norkier.	Nortkierwisch, Meyer 1641.

Nørrehede, 1704 Norderheide, I 1912 Nørrehede. — —	Nortkier Heide, Meyer 1641. Nortkier Teich, Meyer 1641. Grosse Nortt Moer undt Heide, Meyer 1641. Nørtoft, Kier. Ringbjerg, Kier.
Ringbjærg, 1704 Wester- Oster Ringberg	
Rolandsbjærg, Schröders top. 1837 Rolandsberg	Randelsberg, Meyer 1641. Rolandsbjerg, Kier. Rolandspold, Kier.
Rolandsmose, Rolands Moer Meyer, 1648 Roland Moes, Jb. 1704 T. M. Rolandsmose.	Randliss Moer, Meyer 1641, Auff welchem vor undencklichen Jahren 18000. man in Kriegs- zeiten erschlagen.«
Rolandskilde, Rolandsbrunnen, Schröders top. — — — — — — — — —	Rolandsmose, Kier. Rolands Brønd, Rolands Kæeld. Kiers atl. og top. Rolandshede, Tr. Rævhalehede, Tr. Starris Moer, Meyer 1641. Stersiegacker, Meyer 1641. Stersiegs Heide, Meyer 1641. Stærsig, Kier. Sweinholtz Dammwisch, Meyer 1641.
Stærsig. Jb. 1704 Stercksiegacker, T. M. Stæssig, — — —	Søndertoft, Kier. Tarderpoll, Meyer 1641. Tarrepolk, Tr. T i n g b j æ r g. Tingberg back, Meyer 1641. Oster- undt Wester. Tingberg Acker, Meyer 1641. Tingberg moer undt Heide, Meyer 1641.
Søndertoft, Jb. 1704 Süder Tofft — — — — — —	Westerheide, Meyer 1641. Vesteragre, Kier. L e g e r s c h o w w a l d t, Meyer 1641.
Vesteragre, T. M. Vesterager. — — — — — —	V a n d m ø l l e n i K a l l e s d a l. Ejeren nævnes 1615. 1645 er møllen øde. Meyer anfører dens be- liggerhed paa kortet, Vestigia Mamuhlen.
— — —	H e e r w e g h zwischen Tundern undt Hadersleben, Meyer 1641.

Skulde denne Prøve være typisk for Værkets Fuldstændighed, ser det ikke godt ud.

Hejselbjerg Paulsen.

*
*   *

Svar:

I.

Hvis der havde staaet ubegrænsede Pengemidler til Raa-dighed for Udgivelsen af »Sønderjydske Stednavne«, kunde det have været muligt at udnytte Arkivstoffet stærkere, end det er sket, saa kunde man have gennemarbejdet langt større Mængder af forskelligartet Materiale og givet langt flere Eksempler paa de enkelte Navnes Skrivning, ligesom man ved Gennemgangen af det forøgede Stof ogsaa vilde have fremdraget flere Navne. Udbyttet vilde dog næppe have svaret til Arbejdet; ved et flere Gange forøget Arbejde vilde det samlede Navnemateriale sikkert kun kunne forøges med nogle faa Procent helt nye Navne, og at opnaa nogen Fuldstændighed vilde absolut være en Umulighed, for det første eksisterer der — det viser vore Optegnelser i Nutiden — mange Navne, som anvendes i daglig Tale og aldrig i Skrift, og det har der sikkert alle Dage gjort, og for det andet er det ikke gørligt at udtømme de skriftlige Kilder til Bunds, for Navne vil kunne gemme sig paa Steder, hvor man mindst venter det, og nye Arkivsager fra privat Eje dukker stadig frem.

Fuldstændighed er en Utopi, og det er heller ikke tilsigtet med »Sønderjyske Stednavne«. Det i sproglig Henseende vigtigste, de middelalderlige Kilder, hvis Former er af fundamental Betydning for Navnetolkningerne, har vi imidlertid gennemgaaet til Bunds, lige op til 1513, men for det 16de—19de Aarhundrede har vi indskrænket os til at give Prøver. Vi har maattet gøre et Udvalg af Kilderne: Skatte- og Jordebøger, Kort, Udskiftningsager og Matrikler, saadanne Kilder, som erfaringsmæssigt indeholder det største samlede Navnemateriale, men

har dog lejlighedsvis, hvor disse Kilder har flydt sparsommere, suppleret med andre.

Naar Anmelderen skelner saa skarpt mellem danske og tyske Kilder, turde det bero paa et Fejlsyn. Mange af Skriverne og Landmaalerne har været Danske, men har været tvungne til at benytte sig af det indenfor Administrationen herskende tyske Sprog, og vi ser derfor ofte det Særsyn, at Navnene i tyske Dokumenter og Kort faktisk foreligger i ren dansk Form eller dog i mindre gennemgribende tysk Tillempning. Forskellen er faktisk mindre, end man kunde være tilbøjelig til at antage, og der er næppe Grund til at mene, at de af Præsterne affattede Dokumenter skulde være væsentlig bedre Kilder end dem, som hidrører fra Skrivere og Landmaalere. Vi har ofte været henvist til at tage tyske Kilder i Brug, men det kan ikke paastaas, at vi har foretrukket dem for danske; hvor vi udelukkende har haft tyske Kilder at støtte os til, har vi altid søgt at udnytte dem paa den mest samvittighedsfulde Maade. At der ved dyberegaaende Arkivundersøgelser vil kunne fremdrages endnu flere danske Navnekilder, er vi ganske klar over, men deres spredte Forekomst har gjort Opgaven uoverkommelig.

Hvad der i det foreliggende Værk er skabt, er foruden en i det væsentlige fuldstændig Behandling af Landsdelens gamle Bebyggelsesnavne tillige et meget fyldigt Tværsnit af Naturnavnebestanden i senere Tider, en Redegørelse, der sikkert vil vise sig at indeholde alle væsentlige Træk til Belysning af Navnestoffets sproglige og kulturhistoriske Betydning, hvilket stedse har været Hovedformaalet. I de Tekster og Tolkninger, vi har udarbejdet, har vi altid lagt Hovedvægten paa dette Moment, og det turde være dette, som skulde give Værket om ikke Betydning, saa i det mindste Eksistensberettigelse, begge Dele noget, som vor Anmelder synes at være ivrig efter at frakende det.

Fejlen er den, at vor Anmelder bedømmer Værket under lokalhistorisk Synspunkt. For en Lokalhistoriker staaer det ganske naturligt som et Maal at kunne udtømme samtlige histori-

ske Kilder vedrørende hans Hjemstavn. For ham betyder det overordentlig meget at vide, hvilket Aar Navnet paa en Gaard eller Hus første Gang optræder, han vil vide, hvilke Personer, der gennem Tiderne har beboet dem, han ønsker Beskrivelse af de enkelte Jordstykkers Beskaffenhed og Belliggenhed, med Redegørelse for Opdyrknings successive Udbredelse. Det skal ikke fragaas, at man ved en saadan dyberegaaende Kildeudnyttelse kunde komme til sikrere Resultat paa et eller andet Punkt, hvor en Tolkning nu maa anføres med et »maaske«. Men det vilde betyde et mange Gange forøget Arbejde. Vi har jo talrige Eksempler paa, at en Lokalhistorikers Gennemgang af Kildematerialet til hans Hjemstavns Historie faktisk er en Livsopgave. Oldinge afslutter Bøger, hvis Stof de har begyndt at indsamle i deres fagre Ungdom. Lad os antage, at det virkelig var muligt at finde en Lokalhistoriker i hvert Sogn, som var villig til at paatage sig Udforskningen af Sognets Historie som sin Livsopgave og paa Grundlag af disse dybtgaaende Studier at skrive den ideelle Navnebog. Det blev sikkert ikke et beskedent Arbejde i 5 Bind som »Sønderjydske Stednavne«, men et mange Gange større Værk. Den videnskabelige Værdi af et saadant Kæmpeværk vilde dog nok være problematisk; ganske naturligt indskrænkes Lokalhistorikerens Horisont, han koncentrerer sig om sit eget og faar aldrig det Overblik, der skal til for at forstaa noget saa specielt som Navnestoffet, hvor Forklaringen stadig maa søges ved Sammenligning med parallelt Stof hentet andetsteds fra.

Der skal ikke lægges Skjul paa, at Hensynet til Omfang og Bekostning har spillet en endog meget stor Rolle. Den oprindelig givne Bevilling har ikke kunnet slaa til, og der har været mangfoldige Overvejelser om Simplificering af Arbejdet og Indskrænkning af Stoffet. Der har været Tale om f. Eks. at udelade en Del mindre »interessante« Navne, men da det viste sig vanskeligt med fuld Sikkerhed at afgøre, hvad der kunde ventes at blive af Interesse for dem, der vilde studere i det, valgte man at nøjes med en meget stærk Indskrænkning af Eksempel-

antallet ved de mere selvforstaaelige Navne i Forbindelse med en stærkere Frasortering af appellativiske Betegnelser, og en Pladsbesparelse opnaaedes ved ændret typografisk Opstilling. Naar man i Aarevis har kæmpet med disse Vanskeligheder, er der noget forstemmende i at læse en uforstaaende Kritik, der gaar ud fra Forudsætninger, som aldrig har eksisteret.

Det er blevet kritiseret, at Udgaven ikke har udtømt de citerede Kilder. Vi har heller ikke følt os forpligtede til det. Mange Eksempler er af Pladshensyn blevet udskudt. Kritikken slaar særlig ned paa Mejers Kort fra 1641, hvor vi kun har benyttet Bykortene, ikke Sognekortene eller Listerne over Præstegaardsjord, der maatte anses for at være sekundære i Forhold til Bykortene, og hvis iøvrigt ikke store Afvigelser derfor ikke sjældnen beror paa Fejl. Men det skal indrømmes, at Anmelderen har fremdraget Eksempler paa det modsatte, og at en Udnyttelse heraf muligt ogsaa havde lønnet sig. Med Kiers Atlas er Forholdet det, at det var vanskeligt tilgængeligt, da det fandtes i privat Eje, og da vi havde Grund til at anse en Kopi, vi havde faaet gennem Nationalmuseet, for anvendelig, besluttede vi os til at anvende denne. I denne Kopi manglede desværre Kortet over Lerskov, hvad vi naturligvis ikke var klar over. Vi ser nu af Anmelderens Bemærkninger, at denne Kopi paa adskillige Punkter har været unøjagtig, hvilket er os en ubehagelig Overraskelse, men paa den anden Side glæder det os at se, at det trods disse enkelte Unøjagtigheder i Navneformerne i det store og hele er lykkedes os at placere dem rigtigt, saa at det ingen Indflydelse har faaet paa Resultatet.

Naar det kritiseres, at der mangler en Del Navne paa Veje og Stier, skal hertil bemærkes, at en stor Del af disse bevidst er udeladte. Næsten hver eneste Vej har »Navn«, men naar det er en S sammensætning med det Bynavn, hvortil Vejen eller Stien fører, har vi ment, at det var forsvarligt at udelade det.

Vi er Pastor Hejselbjerg Paulsen taknemlig for de Rettelser og Tilføjelser, han paa Grund af sine indgaaende lokalhistoriske Studier har været i Stand til at fremsætte, og skal i videst

mulige Omfang søge at udnytte dem i det Tillæg, der nødvendigvis maa ledsage et Værk som dette. Men vi beklager meget, at det ikke gennem vort Arbejde er lykkedes at faa ham til at forstaa, hvad det er, vi tilsigter. At lade Navnene tale og lytte os til, hvad de har at berette, er, hvad vi først og fremmest ønsker og denne Side af Sagen har han saa godt som intet at bemærke til, forstaar det næppe fuldt ud eller tillægger det ikke Betydning. Derimod kræves Eksempelrækken forøget i det for vort Formaal absurde, han er behersket af en Art Registreringsmani, der er forklarlig ud fra hans lokalhistoriske Indstilling, men som har blindet ham i den Grad, at han ikke kan indse, at et Arbejde, hvor ikke alt Stoffet er udtømt, kan have Værdi. Ikke desto mindre nærer vi dog det Haab, at de Slutninger, vi drager ud fra det dog temmelig omfattende Eksempelmateriale, giver en paalidelig Afspejling af Sprog-, Kultur- og Nationalitetsforholdene i ældre Tid, og at det er saa fyldigt, at det kan tjene om Basis for sprog- og kulturgeografiske Studier, ligesom vi ogsaa tror, at Sønderjyderne selv kan have nogen Interesse af at se, hvad Navnene kan berette ikke alene om deres Land, men ogsaa om deres Hjem, den Plet af Landet, hvor de er født, eller hvor de lever og virker.

Anmelderen har Ret i, at den Omstændighed, at »Sønderjyske Stednavne« ikke har kunnet udføres som Enkeltmands Værk, har givet Anledning til visse Uensartetheder i Behandlingen. Som Leder af Udgivelsen har jeg selvfølgelig maattet bestræbe mig for at skabe en vis formel Ensartethed, men har ikke, som Anmelderen aabenbart vilde have ønsket det, søgt at give Arbejdet »et personligt Præg«; jeg har set min Opgave i at holde min Personlighed eller manglende Personlighed i Baggrunden og ladet mine Medarbejdere føre Ordet. Det er rigtigt, at Anm. ikke lægger Ansvar for Teksten hos selve Medlemmerne af Stednavneudvalget, der udover at føre et vist Tilsyn med Udgivelsen kun har haft med Udgivelsesplanen at gøre. Ansvar for selve Udførelsen paahviler mig og mine Medarbejdere, vi maa selv vide at forsvare Arbejdet. Mine Medarbejdere

vil herefter gennemgaa en Række Enkeltheder i de fremsatte kritiske Bemærkninger. Jeg tør dog ikke være saa dristig at haabe, at denne Dokumentation vil gøre noget Indtryk paa Anmelderen, der efter det foreliggende maa skønnes at nære den allerdybeste Mistillid til os og vor fagmæssige Dygtighed, men maaske andre Læsere vil kunne se, at der kan være nogen Fornuft i det, vi hævder som vor Opfattelse.

Gunnar Knudsen.

II.

Lydskriftoptegnelsen; Behandlingen af Bebyggelsesnavnene og af Naturnavnene i Genner og Ø.-Løgum.

Om den mundtlige Tradition siger Anm. (p. 14.): »Den skulde kunne supplere de skriftlige Kilder, stedfæste Stednavnene og tilvejebringe en korrekt Lydskriftoptegnelse af alle endnu kendte Stednavne«. Ud fra denne Formulering vilde man kunne stille flg. tre Krav til Optegneren: Fuldstændighed, Stedfæstelse og korrekt Lydskrivning. Men i den følgende Kritik opstilles der tre Krav, der paa et væsentligt Punkt afviger fra de førstnævnte, nemlig Fuldstændighed, Stedfæstelse og Stedbeskrivelse; Anm. har altsaa ikke forsøgt at give nogen kritisk Vurdering af den Maade, hvorpaa de optegnede Navne er lydskrevet. Dette er saa meget mere beklageligt, som den rigtige Lydskrivning er Stednavneoptegnerens vigtigste Opgave. Anm. er næppe helt klar over dette Forhold. Hans Kritik bærer Præg af, at han betragter »Sønderjydske Stednavne«, som om det var et stedhistorisk eller topografisk Værk. Men Stednavneforskningen er jo en sprogvidenskabelig Disciplin, der søger at udfinde Stednavnenes rette Etymologi; det er derved, og kun derved, at Stednavneforskningen er i Stand til at yde vigtige Bidrag til Kultur- og Lokalhistorien. Som Følge deraf maa det Materiale, den bygger paa, opfylde Sprogvidenskabens og ikke Historieforskningens Krav. Denne Erkendelse er nødvendig for den rette Vurdering af Optegnelser. Naar Stednavneforskeren lægger saa megen Vægt paa de lydskrevne

Navneformer, skyldes det for det første den Erfaring, at en Række Lydforskelle, som sjældent eller aldrig kommer til Udtryk i Skriften, men kan høres af en dygtig Optegner, er af største Betydning for Stednavnenes Tolkning (eksempelvis kan nævnes Forskellen mellem Eustavelles- og Tostavellesaccent, Trykforskelle, Forskellen mellem palataliseret og ikke-palataliseret l og n, og meget andet); og for det andet den Antagelse, at den mundtlige Tradition er ubruds og i Reglen uafhængig af de skriftlige Kilder, hvorimod disse ofte er afskrevne efter hinanden. Men netop derfor maa Stednavneoptegneren vise den største Forsigtighed for at undgaa Udtaleformer, der er paavirkede af Skriftrationen, han bør kun opsøge samvittighedsfulde Meddelere, hvis Slægt hører hjemme paa Stedet, og hvis Dialekt er ægte, helst saadanne, som er upaavirkede af skriftlige Kilder; han bør saa vidt muligt undgaa at »presse« sin Meddeler, han bør kun medtage de Navne, som Meddeleren af sig selv kommer i Tanker om ved en topografisk Gennemgang af et Bykort. Men herved kan Kravet om Nøjagtighed komme i Konflikt med det af mange saa højt æstimerede Fuldstændighedens Princip. Lokalhistorikeren beklager, at Navne som Hellesdam, Graasten, æ Vaes, Povlskalgaard, Kukmandsager, Pinstold, Hovslund Kro, Hjulerhusene, Graastenergaardene, a: Stenpikkers, Christianshavn, e Fattegaard ikke er optegnet. Stednavneforskeren maa hertil sige, at vel er det beklageligt, men vi kan nu engang ikke garantere, at alle Navne bliver optegnet; de fleste af de anførte Navne har desuden et ungt Præg og giver ikke noget vigtigt Bidrag til Besvarelsen af Stednavneforskningens egentlige Problemer: Bebyggelsens Alder paa Stedet og Befolkningens Sprog og Kultur i gammel Tid. Det er naturligvis ønskeligt, at der optegnes en Del ogsaa af saadanne Navne, men det vigtigste er, at de for vort Formaal væsentlige Navne er optegnet lydligt korrekt, hos en god Meddeler og under Anvendelse af en forsvarlig Udsøgningsmaa-
 die. — Læserne vil af denne Redegørelse kunne forstaa, at Anmelderen ikke har bygget sin Omtale af Lydskriftoptegnelsen

paa en tilstrækkelig klar Forstaaelse af Opgavens Art. Omtalen konkluderer i følgende Sætninger: »Man er kommen for let fra det. Arbejderne er gaaet hen over det med Harefod, har hørt for lidt og set for lidt«; denne Beskyldning kan jeg tilbagevise som ubeføjet og uberettiget.

*

En tydelig Modsætning mellem Lokalhistorikerens og Stednavneforskerens Vurdering kommer ogsaa frem, naar Talen er om Kravet til Stedfæstelse og Stedbeskrivelse. I Stednavneudvalgets Samlinger er der nedlagt et stort Arbejde paa at finde Oplysninger om Lokaliteterne og stedfæste Navnene. I selve Udgaven har man imidlertid af økonomiske Grunde indskrænket Meddelelsen af den Slags Oplysninger, efter min Mening i alt for høj Grad; men man søger dog her at følge det Princip at meddele Stedfæstelser og Stedbeskrivelser i de Tilfælde, hvor disse kan have Betydning for Navnenes Tolkning. Selv om vi i Praxis ofte gaar noget videre, er det forstaaeligt, at en Stedhistoriker kunde ønske et andet Princip gennemført. Men det kan ikke bestrides, at i en Stednavneudgave er det nævnte Princip tilstrækkeligt og fornuftigt. Derimod er det naturligvis en Fejl, at Stedfæstelsen i enkelte Tilfælde er urigtigt angivet; dette gælder ved følgende fire Navne: Prøjsermose, Savsedam, Aare og Bjerrum Mose; disse fire Lokaliseringsfejl beklager jeg; dog maa det fremhæves, at ingen af dem spiller nogen Rolle for Navnetolkningerne, hvilket kan forklare, omend ikke undskylde, at de har undgaaet min Opmærksomhed. Til Gengæld er der en Række Tilfælde, hvor Anmelderens Kritik mod mine Stedfæstelser er enten unfair, tvivlsom eller urigtig. Unfair er det, naar Anm. paastaar, at »Kiers Kort viser«, at D a n n e b r o g s s t e n e n e laa et Par Hundrede Meter Nordøst for Trettensten; hvis dette var rigtigt, kunde man med Rette bebrejde mig, at jeg ikke havde fundet ud af det; men i Virkeligheden fremgaar det jo slet ikke af Kortet, men derimod af Kiers Topografi,

som jeg ikke har kendt. Iøvrigt var min Formodning unægtelig nærliggende. Tvivlsom forekommer mig Anmelderens Kritik af min Lokalisering af Kalleshole. Da Ordet Hole i Østsløvig ofte anvendes om lange Kløfter med Vandløb paa Bunden, har jeg skrevet: »Formodentlig den Kløft, paa hvis Bund Kallesbæk løber«; nu indvender Anm., at Kalleshole ligger i Heiselbierepollschlag og derfor ikke kan ligge Sydøst for Genner; denne Indvending kan jeg ikke tage Stilling til, da jeg ikke har noget Middel til at afgøre, hvor Heiselbierepollschlag ligger, det er jo ikke sikkert, at det skal søges lige ved Gaarden Heiselbjerg; iøvrigt har Anm. ikke Ret i, at jeg har lokaliseret Kalleshole Sydøst for Genner, Kallesbæk løber jo langs hele Genners Sydgrænse. Ganske vilkaarlig er den Paastand, at Heisterdall paa Mejers Kort skulde være samme Areal som Sønderbygge. Kortet er stærkt fortegnet paa dette Sted, men det fremgaar i al Fald, at Heisterdall er Eng lige Syd for Eng-Moer, og da Kær ligeledes er Eng lige Syd for Engemose, medens Sønderbygge er Agerjord, aabenbart en Del af det Areal, Mejer klder Schertofft, maa Navnet stedfæstes saaledes som det er sket i »Sønderjyske Stednavne«. Iøvrigt er det mig ikke muligt at forstaa Anmelderens Indvending mod min Tolkning af Heisterdall. Hvis Meier selv kan have dannet Navnet af højtysk Heister i Betydn. Skade »ved at se Skaderne holde til i Kratbevoksningen«, saa er der vel ikke noget i Vejen for, at han kan have lavet det af tysk Heister i Betydn. »ungt Træ«; han kan jo have iagttaget Træerne i samme Kratbevoksning.

Urigtig er endelig Anmelderens Kritik af mine Stedfæstelser i følgende to Tilfælde, hvor Anm. har ladet sig lede af en overdreven Tillid til Mejers Kort. Det første drejer sig om det vigtige Navn T i n g h ø j, der paa Udskiftningskortet, paa Kiers Atlas og i den tyske Matrikel er placeret VSV for Ø.-Løgum, lige ved Hærvejen, medens Meier anbringer Tinghuyacker NV for Byen. Anm. formoder, saa vidt jeg kan forstaa, at der har eksisteret to Lokalteter ved Navn Tinghøj, at Formen Norder

Tinghøyagger fra Jordebog 1784 skal placeres NV for Byen, Süder Tinghøyagger derimod VSV for Byen, og at endelig Tingstedet bør henlægges NV for Byen, fordi »Tinghøj Vest for Byen er kun en nu næsten umærkelig Forhøjning i Terrænet«. Dette sidste er naturligvis et daarligt Argument, da vi ikke ved noget om, hvilken Minimalhøjde en Tinghøj bør have; men desuden forekommer Tanken om de to Tinghøje mig saa usandsynlig, at jeg uden videre gaar ud fra, at den ene af de to Placeringer er rigtig, den anden forkert; da nu Kortet fra 1784 anbringer baade Norderste Tinghøy og Süderste Tinghøy-Agger VSV for Byen, bortfalder den Mulighed, at Norder Tinghøyagger i Jordebogen kunde tale for Mejers Placering. Mejers Kort er altsaa i Modstrid med alle de øvrige Kilder, og for alle, der er fortrolige med Mejers Kortmateriale, er det hævet over enhver Tvivl, at hans Stedfæstelse i dette Tilfælde er urigtig.

Det andet er Navnet Føls h ø j, der er overordentlig godt overleveret og sikkert stedfæstet i gode Kilder. Desuden har Mejers Kort Skrivemåderne Faullsieg Acker, Faullsieg h ü y og Faullsieg Heide, alle tre placerede på samme Sted som Føls h ø j på de andre Kort. Nu siger Anm.: »Ogsaa i dette Tilfælde har S. S. sammenblandet to Lokalteter og to Stednavne, fordi man har overset to af Meyers Stednavne Fuellsig SV for Byen og Fells h o y N. for Byen Ø. Løgum og samtidig har overset, at Meyer har to Lokalteter«. Denne Udtryksform er for så vidt vildledende, som den kunde fremkalde det Indtryk, at jeg ikke havde udnyttet Mejers Bykort ordentligt; i Virkeligheden stammer de to anførte Navneformer fra en Liste over Kirkejord i samme Bind som Kortene, og denne Liste er, som ovenfor nævnt, overhovedet ikke benyttet. Af de to Former er Fuellsieg-Acker (således står der i Listen) naturligvis identisk med Kortets Faullsieg Acker, hvorimod Fells h u y Acker (således Listen) er yderst tvivlsomt; det savner Sidestykker i alle de andre Kilder, og det er umuligt at sige, hvordan det skal forklares; i al Fald kan den ikke anvendes som Bevis for, at Føls h ø j ligger Nord for Byen. Videre siger Anm.: »Da det saa vol-

der Vanskeligheder at fastslaa Stednavnets Text«, skriver S. S. »Formerne hos Mejer maa bero paa Fejlhøring« (!)«. Udråbstegnet skal formodentlig antyde Forundring over slig Forundring; men der foreligger ingen Grund til Forundring, for sådanne Misforståelser og Fejlhøringer forekommer hyppigt på Mejers Kort. Derfor voldte det mig ikke større Vanskelighed at fastslaa det, Anm. kalder »Stednavnets Text«, Navnets Grundform er Følshøj, og Mejers Faullsieg må være fejlhørt; det vilde stride mod al videnskabelig Forsigtighed at ansætte et Stednavn Fuglesig alene på Grundlag af en så dårlig Stednavnekilde.

*

Beliggenheden af Tinghøj og Følshøj har stor Interesse, fordi de ligger i en Gruppe af Høje, der hører til de interessanteste, vi endnu har haft med at gøre, nemlig Tinghøj, Følshøj, Dværghøj og Vojenshøj. Til Tolkningen af det sidstnævnte Navn har Anm. leveret et overordentlig vigtigt Bidrag, der til min Glæde bekræfter en af mine dristigste Tolkninger. Desuden fremfører Anm. den ejendommelige Påstand, at Navnet ikke er medtaget i Sønderjydske Stednavne; det står under Opslagsformen Volleshøj, hvilket Anm. må have lagt Mærke til. Hermed forholder det sig således: jeg havde kun følgende Former at støtte mig til: Jb 1609 Woyerhugellstuff og Jb 1704 Woyus Hoy Stuff; dertil kom et Volleshøj hos Kier, Schrøder og I 1912. Da nu Volleshøj på Kiers Atlas er placeret nær ved Følshøj, og da det af et Sted i Jb 1704 fremgik, at Woyus Hoy Stuff ligeledes lå nær ved Følshøj, måtte jeg identificere alle de anførte Skrivemåder. Jeg fremsatte da forsigtigt den Formodning, at Navnet er et opr. Odinshøj, idet Woyers- i Jb 1609 kan skyldes en Læsefejl for Woyus-, og at det uforståelige Vojens- senere er blevet omtydet til Mandnavnet Volles-. Nu fremdrager Anm. imidlertid to nye vigtige Former af Navnet, nemlig Pastor Brun 1651 Voyenshøj (hvis det da er rigtigt læst, man plejede ikke at skrive -høj, men snarere -höy dengang) og

Pastor Tode 1704 Woyenshoyagger i Lund Skift; derimod er Formen Woyerhugelstuff i Mejers Liste over Kirkejord mindre vigtig, den går øjensynlig tilbage til Jb 1609 eller et fælles Forlæg. Men ikke alene de to nye Navneformer er af Betydning for min Tolkning; Stedet hos Pastor Tode beviser nemlig, at Højen ikke ligger Nordøst, men Sydvest for Følshøj, godt 1 km fra Hærvejen, lige ved Dværghøj og ca. 1 km SV for Tinghøj, og at Woyenshoy følgelig ikke har noget at gøre med Volleshøj, der er et selvstændigt Navn uden større Interesse. Dermed bortfalder Vanskeligheden ved at få Vojens- til at blive til Volles-, og Tolkningen tør nu anses for sikker. – Jeg har omtalt denne Sag så udførligt, dels fordi den sikre Konstatering af et hedensk Gudenavn i et Naturnavn er så sjældent, at den virker højst inciterende på en Stednavneforsker, dels fordi det ikke fremgår klart af Anmeldelsen, hvor vigtigt et Bidrag der her er ydet til denne Konstatering; Anm. synes nemlig mere optaget af den for en Lokalhistoriker utvivlsomt lige så inciterende Erkendelse, »at man her har to helt forskellige Stednavne og Lokalteter foran sig«.

Til Slut skal nævnes endnu et Par Navne, til hvis Tolkning Anm. har leveret et Bidrag. Det er Saksedam og Saksottoft. Navnene findes i Udskiftningsager og yngre Kilder, desuden er der en Udtaleform og en Form Sawsetofft fra Jb 1609. Hertil kom, at Mejers Form Schertofft og Scherdam betegner de samme Lokalteter, hvorfor jeg antog, at Mejer havde forstået Forleddet som Navneordet Saks og oversat det til ty. Schere. Denne Antagelse viser sig at være rigtig, idet Anm. gør opmærksom på, at Scherdam i Mejers Liste over Kirkejord (som jeg ikke har benyttet) skriver Sausedam; herudover har denne Form ikke så stor Interesse, som Anm. tillægger den; at Navnets Udtale på Mejers Tid har været den samme som nu, er der jo ingen, der betvivler, især da Jb 1609 skriver Sawsetofft. Derimod fremdrager Anm. en passant en Form fra 1590, som har stor Betydning, nemlig Sauerseottoft. Den viser, at første Led ikke er Mandsnavnet Saxi, som jeg anfører som en Mulig-

hed, men snarere det sjældne Mandsnavn gammeldansk *Sagher*, og at det midterste Led, som jeg formodede, er *Sø*; desuden viser den, at den »korrumpere« Form *Saxø Dam* fra 1777 ikke er så dårlig, som Anm. på Grundlag af sin dilettantiske Inddeling af Kildematerialet måtte antage.

Herved har jeg gennemgået samtlige de Indvendinger, Anm. har rejst mod den Del af Arbejdet, jeg har Ansvaret for. Læserne vil give mig Ret i, at jeg har Anledning til at føle mig unfair behandlet, dels på Grund af de urimelige og umetodiske Krav, ud fra hvilke Kritikken synes øvet, dels på Grund af et Antal urigtige eller vildledende Påstande, dels endelig på Grund af den mildest talt uhøflige Udtryksform. Alligevel kan jeg ikke lade være med at give Udtryk for min Glæde over de positive Bidrag, Anmeldelsen indeholder, især de to Former af *Odinshøj* og *Sauerstoft*. Stedhistorikere i *Sønderjylland* har ofte ydet os værdifulde Håndsrækninger under vort Arbejde med *Sønderjydske Stednavne*, og vi er taknemmelige, hver Gang dette sker. Også når den ydes os af en Anmelder, der i en så beklagelig Grad som her har misforstået såvel vor Opgave som sin egen *Kompetence*.

Anders Bjerrum.

III.

Naturnavnene i Andholm, Nørre-Hjarup, Hovslund, Kopskolt, Lerskov, Rugbjærg og Tyrholm.

For straks at gøre Hr. Hejselbjerg Paulsen en Indrømmelse: Det er en utiligelig Fejl, at Mejers Kort over *Lerskov* ikke er benyttet, men saadant kan jo hænde, selv om det er utilladeligt. Hvorledes det er gaaet til, om det i det afgørende Øjeblik er blevet forlagt, eller hvad, kan ikke nu oplyses. Kortet over *Lerskov* i *Kiers Atlas* findes ikke i den for *Stednavneudvalget* tilgængelige Afskrift af dette og kunde saaledes heller ikke bruges. At *Borholt* i *Hovslund* ligger Øst for *Byen* og ikke Vest for denne som fejlagtig angivet i S. S. er en Fejl, som let kan rettes, da Navnet findes paa *Generalstabens Kort*, og det er en lidt

billig Maade at komme til en generel Fordømmelsesdom over S. S. paa Grundlag af Fejltagelser af denne Karakter og det endda kun fra et enkelt Sogn.

En nærmere Beskrivelse og Stedfæstelse af Navne som Skovager og Fredskovbjærgager i Rugbjærg, saaledes som Hr. Hejselbjerg Paulsen vil det, har overhovedet ingen Interesse i navnehistorisk Henseende. Hvis en Lokallhistoriker har Brug for at vide nærmere Besked, oplyses det i S. S., at Skovager findes paa Mejers Kort 1641 og paa et Kort fra 1784, Fredskovbjærg paa sidstnævnte Kort som Friskebierre, og begge disse er til at faa fat i for den nærmere interesserede. I Almindelighed vil en nærmere Stedfæstelse og topografisk Beskrivelse af saadanne Navne ikke have Interesse for nogen, men kun være unødlig Tekstfyldekalk.

Ogsaa Fortolkningen af enkelte Navne er Genstand for Hr. Hejselbjerg Paulsens Kritik. Ved Fortolkningen i S. S. af Ugleeng i Hovslund er ikke alene den ene Form i B 1781 lagt til Grund, saaledes som Hr. Hejselbjerg Paulsen antyder, men ogsaa Formerne i Jb 1781, B. 1781, K. 1795 og Jb. 1798. Den umulige Form paa Mejers Kort Agelier- vil heller ikke vor Kritiker benytte, tilbage bliver den enestaaende Form Overleeg paa Kiers Atlas, som Hr. Hejselbjerg Paulsen alene vil benytte ud fra den Forudsætning, at Kier var en stedkendt og ufejlbarlig Mand. At Kier har forstaaet Forleddet som Over-, er uden for al Tvivl, men dermed er ikke sagt, at det er den rigtige Forklaring, især ikke naar man i saa Fald er nødsaget til at forkaste samtlige ældre Skriveformer. Efterleddet, der i S. S. er forstaaet som Eng, kan, det skal villigt indrømmes, være Genstand for Tvivl, men Hr. Hejselbjerg Paulsen er ikke i Stand til at give nogen anden Forklaring.

Rødegaard i Hovslund foreslaar Hr. Hejselbjerg Paulsen at forklare af Subst. R o j »Rydning«, men samtlige overlevede Former taler mod denne Fortolkning, ikke alene den tyske Rotherhof i U1775, men alle andre Former, ogsaa dem i det af Hr. Hejselbjerg Paulsen saa højt beundrede Kiers Atlas. Jb.

1798 har tydeligt Røedgaard, hvad kan man forlange mere? Jb. 1781 Roedgaard, her er blot som saa ofte Omlyden ubetegnet, B 1781 har Rondgaard, som ikke kan være andet end Skrivefejl for Roedgaard og Kiers Atlas Roedgaard og Rodgaard. Til Sammenligning kan man f. Eks. slaa op i samme Sogn paa Rojskifte i Genner, der i Jb. 1704 skrives Roischift, eller Rojvad i Øster-Løgum, hvis Forled skrives Rods- eller Rod-, men aldrig Roed- med lang Vokal. Paa Meyers Kort skrives Roj som Ray, se Rojskov og Roveroj i Genner og Roj i Hovslund, der a. St. skrives Rayho [It], Rove-Ray og Ray. Forleddet i Rødegaard kan heller ikke være Tostavelserformen Rode af dette Ord, som ogsaa findes i sønderjydske Stednavne saavel som andre Steder i Danmark, men den findes kun som Simpleks og som Efterled, ikke som Forled, selv som S. S. til Tider her benyttet denne Form i sine Opslagsformer. Hr. Hejselbjerg Paulsens Forklaring af Navnet Rødegaard beror saaledes paa et overfladisk og mangelfuldt Kendskab ikke alene til sit eget Sogns Stednavnestof, men til det kritiserede Værk overhovedet.

K n u d B. J e n s e n.

* * *

Hejselbjerg Paulsens Anmærkninger til de 3 Svar:

I. Til Hr. Gunar Knudsens Svar kun dette: Registreringsmani? — Er det ogsaa Registreringsmani, naar man som Kritiker paataler, at utilladelig mange gamle Stednavne er overset og udeladt, fordi man har sløset med Kilderne? Naar S. S. f. Eks. fra Tyrholm Mark ikke engang har faaet Halvdelen af Stednavnene med?

Eller naar man paataler, at saa vigtige Stednavne som Tingbjerg, Leerskov, og samtlige Meyers Stednavne fra 1641 — Leerskov — er »glemt«?

Eller at 20 Stednavne fra Ø. Løgum Mark, alle fra danske Kilder fra 16. og 17. Aarh. enten slet ikke er nævnt i S. S., eller kun citeres efter daarlige tyske Kilder fra 18. Aarh.?

En saadan Kritik kan man ikke snakke sig fra eller søge at slaa ihjel med Morsomheder.

II. Til Hr. Anders Bjerrums Indvendinger vil jeg gerne fremsætte følgende: Af Hr. Bjerrums Svar fremgaar det, at det sproglige er Hovedsagen og Lydskriftoptegnelsen den egentlige Basis for Arbejdet. Saa ved man altsaa det. Men hvem kunde have anet det?!

Er dette Synspunkt rigtigt, kommer Hr. Bjerrum unægtelig i Konflikt med selve Stednavneudvalget, idet eet af dets Medlemmer — Hr. Professor Skautrup — betragter S. S. som en Kilde for Historikere og Topografer, saavel som Sprogmand. (Sønderjydske Aarb. 1937, p. 271 f.). Saa maa jo ogsaa han have misforstaaet Meningen med Værket.

Det ser mærkeligt ud. Og har Hr. Bjerrum Ret, maa der være et mærkeligt Samarbejde mellem Stednavneudvalget og dets Arbejdere. Iøvrigt fremhæver S. S. jo da ogsaa selv, at det tjener som »Vejledning for Historikere«.

Hvad angaar Placeringen af Dannebrogstenene kun dette: Forf. har jo ikke benyttet det originale Kort, men kun den unøjagtige Kopi. Det kan jeg da ikke gøre for. Jeg har — med Rette — paataalt, at man nøjedes med en sekundær Kilde, tilmed af tarvelig Art — og at man har overset et saa vigtigt Kildeskrift som Kiers Topografi, saavel som meget andet. Det er Aarsagen til den kedelige Fejl i S. S. Beskyldningen, at jeg er unfair i min Kritik, maa saa formodentlig udgaa.

Til »Heisterdall« og Sønderbyk: Til Trods for de nævnte Indvendinger, maa jeg dog fastholde min Placering af Heisterdall. Naar det hedder i S. S. at »Navnet er anbragt som Betegnelse for den nordlige Del af Kær«, er det ikke rigtigt. Thi

- 1) Kær ligger ikke lige syd for Engmose, men helt ude i Bymarkens sydligste Del.
- 2) Lige ved Engmose ligger derimod Sønderbyk som baade er Ager- og Engjord.

Iøvrigt er Sønderbyk ikke »aaabenbart en Del af det Areal, som Meier kalder Savsetoft«, — Savsetoft ligger langt østligere, ved Sovsedam og Svejholt. Det fremgaar bl. a. af nogle af de ældre Kilder, som Hr. Bjerrum ikke har benyttet.

Jeg maa derfor tilbagevise den Paastand, at min Placering af »Heisterdall« er »ganske vilkaarlig«. Havde Hr. Bjerrum kendt baade Egnen og »de hjemlige Kilder« noget bedre, havde han næppe henlagt Lokaliteten Heisterdall til Kær.

III. Hr. Knud B. Jensen mener, at saavel Stedførelse som topografisk Beskrivelse af Stednavne er Fyldekalk. Her har jeg atter et af Stednavneudvalgets Medlemmer paa min Side, idet Hr. Prof. Skautrup netop kritiserer S. S. ud fra samme Synspunkt og paaviser, at »den private forsker lades ofte temmelig i stikken. Han vil selokaliteten for sig, for saa vidt man endnu ved, hvor den er, og hvad den er. Er det lund, krat eller hede? — — — I de senere hæfter af S. S. synes man dog ogsaa fra Redaktionens side at bestræbe sig for at give kortere oplysninger herom«.

Hvorfor skal en Kritiker behandles uhøfligt, — jfr. Hr. Jensens Slutning — fordi han paataler Udeladelsen af ovenfornævnte Oplysninger.

Hr. Jensen synes at betvivle at Kier's Stedkendskab: Ja, selvfølgelig var Kier stedkendt! Nævnte Mark hørte til Kiers Fødegaard, og Kier selv har — med Undtagelse af Universitetsaarene — levet alle sine Dage i Ø. Løgum Sogn. Han har selv opmaalt Sognets Jorder, indsamlet Stednavnestoffet o. s. v. Saa hvis han ikke er stedkendt, hvem er det saa?

Kiers Skrivemaade er sikkert mere værd end nogle Dusin tyske Skrivers Misforstaaelser. Det gælder særlig i dette Tilfælde, hvor de tyske Kilder — eller »de ældre Skriveformer« — ikke indeholder en eneste ærlig Stavelse, det skulde da være Formen a u e l e y

Heide, Jb. 1781, hvor Forstavelsen utvivlsomt maa være over —.

Sidste Stavelse er maaske — l e d, som jo paa Folkemaal udtales -l e j.

Stednavnet kunde maaske være »Over-Led«, d. v. s. ved det ovre Led. (saml. Overtoft, Overlykke).

Der er nemlig den Mulighed, at Kiers Form Overleeg muligvis paa Kortet (altsaa det originale Kort) kan læses som Overleey.

S. S.' Form »Ugleeng« ser i hvert Fald grumme pudsigt ud, naar man betænker, at der er Tale om højtliggende Agerjord.

*

Til Slut kan jeg ikke tilbageholde min Forundring over, at Svarene delvis gaar uden om mine Hovedindvendinger. Man søger at snakke sig fra det væsentlige i den fremførte Kritik.

II. Hejselbjerg Paulsen.

*

*

*

Slutbemærkning.

At et Værk er anlagt paa filologisk Basis skulde jo ikke nødvendigvis betyde, at det er uanvendeligt for Historikere og Topografer, da det citerede Kildestof jo har selvstændig historisk-topografisk Værdi, og da der gennem de filologiske Analyser ofte kastes nyt Lys over tvivlsomme Spørgsmaal. Hr. Hejselbjerg-Paulsens Paastand om, at der paa dette Punkt skulde bestaa indre Uoverensstemmelser i Stednavneudvalget, tør jeg maaske derfor have Lov til at betegne med det Ord, hvormed han karakteriserer mine foranstaaende dybt alvorlige Argumenter — nemlig som en Morsomhed.

Gunnar Knudsen.